

1. Bölüm. 68-69 Yılları ve Flavius Hanedanının Kurulması [00:00:00]

Profesör Diana E.E. Kleiner: Herkese günaydın. Nihayet ulaştık. Bugün en nihayet, Roma'nın ikonu haline gelen Colosseum'dan söz edeceğiz. Colosseum'un Roma'nın gerçek ikonu olması nedeniyle bu dersin başlığını "Bir İkonun Doğuşu: Colosseum ve Dönemin Roma Yapıları" koydum. Ama Colosseum konusuna başlamadan önce Iulio-Claudius hanedanının son imparatoru olan Nero hakkında birkaç şey daha söylemek istiyorum. Burada Nero'nun bir portresini görüyorsunuz; arka planda da, ona ait Domus Aurea'nın Fabullus tarafından yapılmış Dördüncü Stil duvarının bir resmi var. Nero için çalışan birçok sanatçının ve mimarın adını biliyor olmamızın gerçekten ilginç bir durum olduğunu tekrar hatırlatmak istiyorum. Bu çok açık bir şekilde, Nero'nun kendi döneminin en başarılı sanatçıları toplamış olduğunun bir göstergesidir. Bu sanatçıların başarıları o kadar muhteşemdi ki, çok az sanatçının, mimarın adının kayıtlara geçtiği bir dönemde onların adları sonraki kuşaklara kadar ulaştı.

Bu sanatçıları tekrar hatırlayalım. Nero'nun Domus Aurea'sını Üçüncü Stil duvar resimleri ile süsleyen ressam Fabullus'tu. Fabullus'un aynı zamanda Dördüncü Stil Roma duvar resminin yaratıcısı olduğu anlaşılıyor. Bir de Zenodorus vardı; dönemin en ünlü bronz ustası. Zenodorus, Nero'nun kendi devasa heykelini yapması için görevlendirdiği Yunan bir sanatçıydı. 38 metrelik bu heykelde Nero, Güneş Tanrısı Sol olarak tasvir edilmişti ve bu heykelden "Colossus" olarak söz ediliyordu. Son olarak da, Nero'nun iki mimarı vardı; Severus and Celer. Romalı olduğuna inandığımız bu iki mimar Domus Aurea'nın inşaatından sorumluydu ve buradaki tüm mimari yeniliklerin ve tasarımların sahibiydi. Olağanüstü sekizgen odanın da onların eseri olduğuna inanıyoruz. Daha önce de söylediğim gibi, bu oda bu sömestride şimdiye kadar incelediğimiz mekanlar içinde en sıradışı olanıydı ve tasarımı daha sonraki Roma yapılarına ve komplekslerine uzun süre esin kaynağı olacaktı. Sonuç olarak, bu adamlar bu sekizgen oda ve yine daha önce sözünü ettiğim, ziyafet salonunun dönen tavanı da dahil, birçok mimari keşfin sahibiydi.

Peki, Nero 68 yılında intihar etmek zorunda bırakıldığında bu sanatçıların başına ne geldi? Nero gözden düştükten sonra onların buluşlarına ne oldu? Geçen ders konuşmuştuk, Nero itibarını yitirince intihar etmiş; senato tarafından da lanetlenmişti. Hakkında resmi olarak *damnatio memoriae* kararı çıkmış yani anısı lanetlenmişti. Bu da portrelerinin yok edilmesi; aynı şekilde inşa ettirdiği yapıların da yıkılması için bir onay, hatta bir özendirme anlamına geliyordu. Peki, zamanın en büyük işverenlerinden biri olan ve zamanın en büyük sanatçıları yeniliklere yönlendiren bu adamın anıları yok edilince Roma mimarlığındaki gelişmelere ne oldu? Mimari buluşlara ne oldu?

Bugün, Nero'nun ardılları, Flavius hanedanından Vespasianus, Titus ve son olarak da Domitianus tarafından yaptırılan yapıları incelerken kendimize sormamız gereken asıl soru budur. Bugün Vespasianus'dan, biraz da Titus'dan söz edeceğiz. Titus ve Domitianus asıl gelecek dersimizin konusu olacak. Bu imparatorlar iş başına geçip yapılar inşa ettirmeye başlayınca daha önceki buluşlar varlığını korudu mu? Bu sorunun yanıtının "kısmen" olduğunu göreceğiz. Belli bir ölçüde tutucu yaklaşımlara geri döndüğünü ama Nero zamanında yapılan buluşların da varlığını koruduğunu göreceğiz ki, bu da Flavius bulmacasının en heyecanlı parçalarından biridir.

Nero 68 yılında öldüğü zaman tek sorun *damnatio memoriae* değildi, Iulio-Claudius hanedanında Nero'nun yerine geçecek bir kimse de yoktu. Roma ve imparatorluk bir çıkmaza girdi ve tekrar ciddi bir iç savaş başladı; Bu Caesar'ın ölümünden sonra yaşanan iç savaş kadar yıkıcı bir iç savaştı -- Caesar bildiğiniz gibi, M.Ö. 44 yılında ölmüştü. Bu iç savaştan sonra ya da bu iç savaş sırasında Roma tarihinin en karmaşık, en zorlu dönemi yaşandı. 68 – 69 yılları arasında dört imparator değişti, bunlar Roma tarihinin çok daha geç bir evresinde görüldüğü gibi birlikte görev yapan eş imparatorlar değil, birbiriyle yarışan; birbiri ardına tahta çıkan; bazıları sadece birkaç ay görevde kalan imparatorlardı. Bunlardan biri, sol üst sikkede portresini gördüğünüz Galba'dır. Galba Nero'nun ölümünden hemen sonra imparator olmuştur. Burada sol üstte sikke üzerinde gerçekçi bir portresini görüyorsunuz. Kısa bir süre sonra Galba'nın yerine Otho geldi. Onu da, sağdaki altın sikkede görüyorsunuz. Kendisini Nero'nun ruh ikizi olarak gören Otho'nun, gördüğünüz gibi saçları da Nero stilindeydi. Üçüncü imparator Vitellius'du. Bugün Kopenhag'da bulunan bu portrede de gördüğünüz gibi, olasılıkla Roma tarihinin en geniş çeneli imparatoruydu.

Ve son olarak da Vespasianus. Vespasianus bu dört imparator arasında bir hanedan kuracak kadar uzun süre tahtta kalabilen tek kişidir. Bu yeni hanedan Vespasianus'un aile adı olan Flavius adını taşır. Yani Flavius hanedanı. Vespasianus'un bir diğer şansı da, tahtı birabileceği iki oğlunun olmasıydı; Titus ve Domitianus. Yerine geçebilecek iki oğlu olduğu için de tahtı uzun süre elinde tutmuş ve göreceğimiz gibi, oldukça başarılı bir hanedanlık kurabilmiştir. Sonuç olarak, Augustus'un kurduğu Iulio-Claudius hanedanından sonra sözünü edeceğimiz ikinci hanedan Flavius hanedanıdır.

Vespasianus da kendinden önce Augustus gibi, bir iç savaş sırasında iktidara gelmiştir. Vespasianus, iç savaştan zaferle çıkmanın kendisine devleti yönetmek için gerekli olan otoriteyi sağlasa da, bunun meşruluk için yeterli olmayacağını biliyordu. Romalıların gözünde, bir hanedanın meşru olabilmesi için yabancı topraklarda kazanılan zafer çok önemliydi. Augustus iç savaşta Marcus Antonius'u yenerek gücü ele geçirmişti ama hakimiyetine meşruluk kazandıran imparatorluğun doğusunda, Parthlara karşı kazandığı zaferdi. Vespasianus da aynı şeyi yaptı. İç savaştan sonra tahtı ele geçirdi, diğer Romalıları yendi ama meşruluk kazanmak için başka bir yerde zafer kazanması gerekiyordu, o da doğuya yöneldi.

Özellikle Iudaia'yla ilgilendi ve oğlu Titus'u Kudüs'e savaşa gönderdi. Titus M.S. 70'lerin başında bu çok önemli Yahudi Savaşları'ndan zaferle döndü. Bu savaştan daha sonra, özellik de gelecek derste daha çok söz edeceğiz. Sonuçta Vespasianus, oğlu Titus ile birlikte yabancı topraklarda da bir zafer kazanmış; böylece yönetimi meşrulaşmıştı. Dönemin sanatında Yahudi Savaşları'na göndermeler yapıldığını bugünkü derste bile göreceğiz. Vespasianus'la ilgili bir not daha düşmek istiyorum, Vespasianus sadece büyük bir askeri stratejist değil; aynı zamanda son derece kurnaz bir politikacıydı ve mimarinin ideolojisine hizmet edecek bir araç olabileceğini fark etti. İmparatorluğunun ilk yıllarından itibaren de bunu uygulamaya koydu; bu derste bunu göreceğiz.

Burada, geçen ders gördüğümüz Nero'nun Domus Aurea'sının yerleşim planına geri dönüyoruz; bu plana bugün birkaç kez daha bakacağız çünkü bugünkü dersimizin büyük bir kısmında buradaki yapılardan söz edeceğiz. Nero'nun Altın Evi'nden günümüze ulaşan tek kısmın burada gördüğünüz gibi, Esquilinus Tepesi'ndeki Esquilinus Kanadı olduğunu hatırlayacaksınız. Burada da büyük yapay göl vardı. Zenodorus tarafından yapılan Colossus ise, burada. Bunların, Nero'nun istiklak ettiği 120 -140 hektarlık alana nasıl yerleştirildiklerini görüyorsunuz.

Vespasianus mimaride nasıl bir yol izleyeceğini, inşaatlara nereden başlayacağını düşündü ve akıllıca bir karar alarak kendisini lanetlenmiş olan Nero ile hiç bir şekilde özdeşleştirmeyecek bir yol izlemeye karar verdi. Ama yine geçmişle, Iulio-Claudius'larla, özellikle de yakın zamanın,

Augustus gibi iyi bir imparatoru olan ve ölümünden sonra tanrılaştırılan Claudius ile bir bağ kurmanın da yararlı olduğunu gördü. Claudius adına, tam da bu alanda, karısı Genç Agrippina tarafından yaptırılmaya başlanan bir Claudius Tapınağı vardı. Genç Agrippina'yı hatırlayacaksınız; şu, zehirli mantarları olan kadın; aynı zamanda Nero'nun da annesiydi.

Genç Agrippina, Claudius'un ölümünün ve tanrılaştırılmasının ardından Claudius'un onuruna bir tapınak inşaatı başlattı. Annesine karşı özel bir düşkünlüğü olmayan Nero, -- ki, zaten hatırlayacaksınız annesini öldürmüştü -- bu inşaatı devam etmedi. Özellikle de bu alanda kendine özel bir saray yaptırmaya karar verdiğinde inşaatı durdurdu. Ama yiktirmadı; öylece bıraktı. Vespasianus'un aklına bu yapı geldi ve "Mimariyi kullanarak Iulio-Claudiuslar, özellikle de Claudius'la aramda bir bağ oluşturmanın en iyi yolu, Genç Agrippina'nın başlattığı Claudius Tapınağı'nı tamamlamak olur" diye düşündü. Ve hemen imparatorluğunun ilk yıllarında da bu dediğini yaptı. Divus Claudius Tapınağı ya da sıklıkla kullanılan bir diğer adıyla Claudianum M.S. 70 yıllarına tarihlenmektedir. Claudianum'un konumunu burada görüyorsunuz.

2. Bölüm. Claudianum ya da Divus Claudius Tapınağı [00:11:42]

Bu yapıdan günümüze sadece platformu kalmıştır. Birazdan bu platformun ayrıntılarını göstereceğiz. Üzerine tapınağın inşa edildiği bu platform, sömestr başında gördüğümüz kutsal alanlardaki gibi yüksek ve büyük bir platformdur. Dediğim gibi, korunan da sadece bu platformdur. İlk önce size, Ward-Perkins'in kitabından alınan bir çizimle, restore edilmiş halini gösteriyorum. Burada, platformun nasıl bir yapı olduğunu net bir şekilde görüyoruz. Bu, beşiktonozlu mekanları olan iki katlı bir platformdur. Betondan yapılmıştır. Cephesinde de alt katta kapılar, ikinci katta ise pencereler var. Beton traverten bloklarla kaplanmıştır. Kesme traverten blokların Claudius'un yaptırdığı Portus Limanı'nda ve Roma'daki Porta Maggiore'de de kullanılmış olduğunu hatırlayacaksınız.

Bu iki Claudius yapısında rüstik ve düzgün yüzeyle taşlardan oluşan ilginç bir kombinasyonun kullanıldığını da hatırlayacaksınız. Aynı özellik bu yapı için de geçerlidir. Yani Agrippina kocasının ölümünden ve *divus* ilan edilmesinden sonra onun onuruna bir yapı; bir tapınak inşa etmeye karar verdiğinde bunu onun sevdiği tarzda yani rüstik ve işlenmiş taş bileşimiyle yaptırmaya karar verdi. Bu sanırım, daha önce sözünü ettiğimiz bir noktanın da altını çiziyor. Bu rüstik tarz öylesine, tesadüfi bir seçim değil; imparatorun özel olarak talep ettiği bir tarzı. Yani Agrippina da kocasını bir mimariyle onurlandırmak istediğinde, bunu onun sevdiği tarzda yapmaya karar verdi ve inşaatı rüstik ve işlenmiş taş bileşimi kullanılmasını istedi.

Burada, bunu daha net olarak görebileceğiniz bir görüntü var. Perdenin sağında Divus Claudius Tapınağı'nın podyumdan bir bölümü görüyorsunuz. Solda ise, sömestr başında gördüğümüz büyük podyumları hatırlamanız için bir başka görüntü var. Sınav yaklaştığına göre, bilgilerimizi sınamak için, bence iyi bir fırsat. İçinizde, perdenin solunda görünen podyumu tanıyan var mı?

Öğrenci: Jupiter Anxur Kutsal Alanı mı?

Profesör Diana E. E. Kleiner: Harika. Terracina'daki Jupiter Anxur Kutsal Alanı; Bu da podyumu. Hatırlayacaksınız, bunun özelliği betondan yapılmış olmasıydı; yüzeyi de *opus incertum* kaplıydı. Köşelerde, kemerlerde traverten kullanılmıştı. Yan kemerler ve başka kemerler mekansal süreklilik sağlanmıştı. Sonuç olarak, burada podyumun kutsal alan alt yapısı olarak kullanıldığını görüyoruz. Burada da aynı fikir söz konusu. Burada da gördüğümüz gibi, kemerli bir podyum, kemerlerin önünde de büyük duvar ayakları var. Bu duvar ayaklarına çok dikkatli bakarsak, bunların da travertenden yapılmış olduğunu görürüz. Ama daha da dikkatli bakarsak bunların, gördüğümüz diğer örneklerden biraz farklı, ilginç bir özelliği olduğunu da görürüz.

Gördüğünüz gibi, duvar ayaklarının üst kısmında ve başlıklarda işçilik tamamlanmıştır. Ama alt kısma bakın; burası rüstik tarzda. Fakat bu rüstik blokların her birinin arasına çok dikkatli baktığınızda, bu noktalarda duvar ayağının kısmen şekillendirilmiş olduğunu görürsünüz. Birazdan göstereceğim resimde bunu daha iyi göreceksiniz. Bu uygulama insanda çok ilginç bir şekilde, sanki bu rüstik blokların altında bitmiş ve dışarı çıkmayı bekleyen duvar ayakları varmış hissi uyandırıyor.

Burada Claudius'un psikoanalizini yapabiliriz. Geçmişinden söz etmiştik. İhmal edildiği bir çocukluk yaşamış; kekeme olduğu için dışlanmıştı. Ama hayal gücümüzü biraz zorlarsak, gerçek Claudius'un kabuğundan çıkmak için beklediğini düşünebiliriz. Kozasından çıkmayı bekleyen kelebek gibi. İnandırıcı bulur musun bilmiyorum ama denemeye değer bir bakış açısı. Her ne anlama gelirse gelsin, bu uygulamanın eski eserlere; eski tip taş yapılara ilgi duyan bu imparatorun sıradışı kişiliği ile bir ilintisi olduğu çok barizdir.

Bu da, Claudianum ile Roma'daki Porta Maggiore'yi kıyaslayabileceğimiz bir görüntü; Buradaki rüstik sütunları; duvaralara bitişik sütunların rüstik kasnaklarını anımsamanızı istiyorum. Ama sütunların üst kısmı ve başlıklar işlenmiş, tümüyle ortaya çıkmıştı. İlk kez burada, bu tarz için, içerde serbest kalmayı bekleyen, tamamlanmış sütunların var olduğu yorumunu yapmıştım. Burada da aynı şeyi görüyoruz, ama burada biraz daha özenli yapılmışlar.

Bunu sanırım bu ayrıntıda daha iyi görebilirsiniz. Rüstik işçiliğin gerisinde bir duvar ayağının tamamı var gibi. Burada tamamlanmış başlıkları, üstte yine tamamlanmış entablaturü ve aşağıda kaideye doğru uzanan duvar ayağının tamamını hayal edebiliyorsunuz. Burada üst üste yerleştirilmiş gibi görünen parçalar var; ama aslında bunlar üst üste değil, sadece öyle görünecek şekilde yontulmuş. Bunların arasında da rüstik bloklar. Bu, en azından bana bu traverten blokların içinde, bir şekilde dışarı çıkmayı bekleyen duvar ayaklarının var olduğu duygusunu veriyor.

Peki bu yapı kompleksinin geri kalanı nasıldı? Tam olarak bilmiyoruz; ama genel anlamda, Terracina'daki Jupiter Anxur gibi, Tivoli'deki Hercules gibi, daha önce gördüğümüz kutsal alanlara benzer bir yapı olduğunu düşünüyoruz. Aslında elimiz de bir ipucu var. Daha önce sözünü ettiğimiz mermer Roma planı yani *Forma Urbis* üzerinde bu yapıdan izler var. M.S. 3. yüzyıl başına tarihlenen *Forma Urbis*, bu derste biraz sonra sözünü edeceğimiz bir yapı içindeydi. Buradaki betimlemeden bu yapının antik çağda neye benzediği konusunda bir fikir sahibi oluyoruz.

Sonuç olarak, bir podyumu var. Ama bu yanlış bir restorasyon; sizin bunu böyle değil, biraz önce gördüğümüz gibi, iki katlı olarak düşünmeniz gerekiyor. Alttaki podyum, üstte ise, içinde tapınak olan geniş dikdörtgen bir alan var. Tapınak tam olarak arkasındaki duvara bitişik değil, ama ona yakın; gördüğünüz gibi, önündeki alana hakim konumda. Tapınağın nasıl bir yapı olduğunu bilmiyoruz; ama olasılıkla, bu sömestr çok sayıda örneğini gördüğümüz tipte, oldukça geleneksel bir tapınaktı. Burada, gördüğümüz diğer kutsal alanlarda olmayan ilginç bir özellik ise, etrafına çalı tipi bitkilerin dikilmiş olmasıdır. Bu, Flaviuslar Dönemi'nde bu tip yapılarda çok kullanılan bir bezeme unsuru olarak karşımıza çıkacaktır. Bugün bunun başka bir örneğini daha göreceğiz.

3. Bölüm. Colosseum: Roma'nın İkonu [00:19:52]

Flaviuslar Dönemi'nde Vespasianus tarafından inşa edilen en büyük ve en ünlü yapı, inşasına M.S. 70 yılında başlanılan Colosseum'dur. Yani Claudianum'un çağdaşidir. Ancak inşası, imparatorun ölümünden önce tamamlanamamıştır. Vespasianus dokuz yıl imparatorluk yaptıktan sonra 79 yılında, doğal bir nedenle öldü. Colosseum'un inşası kendinden sonra imparator olan oğlu Titus zamanında bitirilmiştir. Titus 80 yılında yapının açılışını yapar. Google Earth'den

alınan bu fotoğrafta Colosseum'u üstten görüyoruz. Bu, 50,000 kişilik kapasitesi ile çok büyük bir anfiteyatrodur. Göreceğimiz gibi, betondan yapılmıştır. Bu hava fotoğrafı, yapının boyutu hakkında bilgi vermesi bakımından da çok yararlı. Gördüğümüz gibi, günümüz Roma trafiğinde dev bir göbek işlevi görüyor.

Romalılar uygarlıklarının ikonu haline gelen Colosseum'u seviyorlar, ama bir o kadar da nefret ediyorlar. Sürekli "Bundan kurtulursak, buradaki trafik çok rahatlar" deyip duruyorlar. Birkaç yıl önce, aslında onlarca yıl önce bir Teksas'lı Colosseum'u Teksas'taki çiftliğinde sergilemek üzere satın almaya gönüllü oldu. Romalılar bu fikirle biraz ilgilendiler ama neyse ki, sonunda Colosseum'dan ayıramayacaklarına karar verdiler. Yani Colosseum hala tek parça olarak yerinde durduğu için şanslıyız. Romalılar neredeyse sürekli Colosseum'a lanet okusalar da, verselerdi sanırım hemen o akşam yaptıklarına pişman olurlardı.

Bu fotoğrafta yapının, bu sömestr sözünü ettiğimiz diğer yapılarla ve komplekslerle olan ilişkisini de görebiliyoruz. Buradan, yolun sonunda yer alan ve hakkında daha sonra konuşacağımız bir geç dönem yapısı olan Constantinus Taki'na doğru bakıyoruz. Sol üstte Palatinus Tepesi; içinde, yine daha sonra sözünü edeceğimiz Venus ve Roma Tapınağı bulunan Forum Romanum burada başlıyor. Bu Mussolini'nin emri doğrultusunda yapılan ünlü Via dei Fori Imperiali. Sağda da bu sömestr gördüğümüz Iulius Caesar Forumu ve Augustus Forumu ile İmparatorluk Forumları. Onları da burada görüyorsunuz.

Yine Nero'nun yerleşim planını görüyoruz. Colosseum hakkında bilinmesi gereken en önemli şeylerden biri de nereye inşa edilmiş olduğudur. İnşa edildiği yer, bize yine Vespasianus'un politik gündem oluşturmak ve halkın desteğini kazanmak konusunda ne kadar zeki biri olduğunu göstermektedir. Vespasianus zamanının en ünlü mimarları tarafından yapılmış olmasına, dönen bir tavanı olmasına rağmen, daha önce de belirttiğim gibi, Nero'nun Domus Aurea'sını yerle bir ettirmiş, yıktırıştır. Oysa saray kendisinin de ailesiyle birlikte yaşayabileceği çok güzel bir yer olabilirdi. Ama politik nedenlerle, Nero'yu silip atmak adına yapıyı yok etmeye karar verdi ve bununla halkın desteğini kazanacağına inandı. Çok akıllı bir şekilde "Bu toprakları Roma halkına iade etmeli, buraya onlar için, gerçekten çok isteyecekleri bir şey inşa etmeliyim" diye düşündü.

Böylece, yapay gölün bulunduğu alanı toprakla doldurttu ve bu alanda Colosseum inşaatı başladı. Yani Colosseum'u tam yapay gölün üstüne yaptırdı. Burada verilen mesaj çok açıktı. Roma halkının en çok isteyeceği şey ne olabilirdi? Onlar 50,000 kişinin bir arada hayvan ve gladyatör dövüşlerini seyredebilecekleri büyük bir anfiteatro isterlerdi. Halkın desteğini kazanmak için böyle bir yapı inşa etmekten daha iyisi olamazdı. Üstelik bunu Nero'nun sadece kendi zevki için yaptırdığı yapay gölün yerine inşa ettirmek de Vespasianus için çok büyük, isabetli bir karardı. Burada alanın hemen Divus Claudius Tapınağı'nın yakınında olduğunu da görüyorsunuz.

Ayrıca, Colosseum'un Colossus'a da ne kadar yakın konumda olduğuna dikkat edin. Colosseum'un gerçek adı Flavius Anfiteyatro'sudur yani adını Flavius hanedanından alır. Antik dönemde adı buydu. Ama kısa bir süre sonra Colosseum olarak anılmaya başlandı. Bunun nedeni, birçok kişinin düşündüğü gibi, devasa yani "colossal" boyutta bir yapı olması değil; Zenodorus'un yaptığı Colossus heykelinin yakınında olmasıdır. Bu arada Vespasianus bu heykelin portre kısmından Nero'nun özelliklerini sildirip yerine Güneş Tanrısı Sol'un daha genel özelliklerini taşıyan bir portre yaptırmıştı. Yani heykel yerinde kalmış ama elden geçirilmişti. Artık Nero heykeli değil, bir Sol heykeliydi.

Yani Colosseum adını bu heykelden alır. Artık bundan sonra nerede Colosseum adında bir arena görürseniz, adının, sonradan adı Colosseum olan yapıdan değil, Nero'nun, Sol'un

Colossus heykelinden geldiğini bileceksiniz. Ama tabii sanırım, bu arenaları isimlendirenler bunu Roma'daki Colosseum'u düşünerek yapmışlardır. Yani Colosseum'un konumu son derece önemlidir ve bu konum Vespasianus'un verdiği politik bir mesajdır. Burada bu Roma imparatorunun, Vespasianus'un mimariyi kendi kişisel ve politik planları için zekice kullandığını görüyoruz.

Tümü Ward-Perkins'den alınmış olan bu plan, kesit ve aksonometrik görüntü yapıyı anlamamıza yardımcı olmaktadır. Hemen gördüğümüz gibi, bu anfiteatro da diğerleri gibi oval bir plana sahiptir. Betondan yapılmış bir dizi beşiktonoz ve halkatonozu vardır. Oval bir plan içine ışınal konumda beşiktonozlu rampa ve geçitler yerleştirilmiştir. Bir dizi halkatonozlu koridorla da yan dolaşım sağlanmış ve bunlar oturma sıralarını itme kuvveti ile payandalanmıştır. Yani bu zaten Pompeii Anfiteatrosu'ndan bildiğimiz bir uygulamadır. Bu uygulamanın özellikle iyi bir örneğini de, Roma'da, Colosseum'a yakın konumda olan Marcellus Tiyatrosu'nda görmüştük. Birazdan bir hava fotoğrafında yerine göstereceğim, Marcellus Tiyatrosu Colosseum'un hemen dibinde değil ama çok yakın. Sonuç olarak, Augustus Dönemi'nin Marcellus Tiyatrosu'ndan elde edilen mimari deneyimler bu yapıda önemli bir rol oynamıştır. Burada da, genel anlamda o yapının planı uygulanmıştır. Tabii, en önemli fark, Marcellus Tiyatrosu bir tiyatro olduğu için yarım daire şeklinde bir plana sahiptir. Colosseum ise, tüm anfiteatrolar gibi oval planlıdır.

Halkatonozlu koridorlar var, demiştim. Burada Colosseum'un birinci katındaki koridoru görüyoruz. Tabii, betondan yapılmış olduğunu hemen anladınız. Başka türlü bu tonozları nasıl yapabiliydiniz ki? Bunlar çok iyi korunmuş durumdadır bu nedenle incelemesi de çok kolaydır. Burada bu halkatonozların travertenden yapılmış büyük taş duvar ayakları üstünde durduğunu görüyorsunuz. Burada yine bunu çok net bir şekilde görüyorsunuz. Bu birinci kat. İkinci katta ise, tamamiyle yeni bir buluş görüyoruz. Bu daha önce görmediğimiz yeni bir tonoz tipidir. Bu geçme tonoz ya da kaburgalı tonoz adı verilen tip tonozdur. Bu birbiriyle dik olarak kesişen iki beşiktonozdan oluşan bir tonoz tipidir. Bu kesişmeyle oluşan açılar geçme bir tonoz oluşturur. Size bir şema gösteriyorum; burada bunu daha iyi görebilirsiniz.

Bu da ikinci kat koridorlarından bir görüntü. Burada ilginç bir geçme veya kaburgalı tonoz görüyorsunuz. Mimariye gerçekten bir şey katmış. Bu tonoz tipi daha sonra çok yaygınlaşmıştır. Flaviuslar Dönemi'nde kullanılmaya başlanmış, ardından yayılmıştır. Dersin başında Nero'nun Domus Aurea'sındaki mimari buluşlara ne olduğunu sormuştuk. Evet, Nero'nun mimarlarının geçme tonoz kullanmadıklarını biliyoruz, ama daha özgür mekansal tasarımlarla ilgilenmişlerdi. İşte burada da beton mimaride özgür mekan tasarımına yönelik bir arayış söz konusudur. Roma'da Colosseum'un ikinci katındaki bu geçme tonozlar bu yöndeki çabaların sürdüğünü göstermektedir.

Bugün Roma'da Colosseum'a gittiğiniz zaman, ne yazık ki neredeyse tamamen sökülüp çıplaklaştırılmış olduğunu görürsünüz. Ama burası da, diğer tüm Roma yapıları gibi, son derece zengin bezemelere sahipti. Elimizde, Colosseum daha sağlam durumdayken ve *stucco* üzerine yapılmış resimlerin bir kısmı hala yerindeyken yapılmış olan gravürler, resimler var. Burada, bezemeler konusunda bir fikir edinmeniz için iki çizim gösteriyorum. Gördüğümüz gibi, tüm yüzey *stucco* ile kaplanıp üzerine figürlü sahneler resmedilmiş; tümü boya ile yapılmış. Antik Roma Dönemi'nde tüm tonozlar, koridorlar çok özenle bezenmişti.

Ve tabii ki, bu Colosseum'un dış cephesi. Yapının dış cephesi oldukça iyi korunmuştur. Ve sanırım bakar bakmaz bunun Marcellus Tiyatrosu ile olan benzerliğini hemen fark ediyorsunuz. Marcellus Tiyatrosu üç katlı bir yapıydı -- ki, bugün bunlardan sadece ikisi korunmuş durumdadır. Burada ise, gördüğümüz gibi dört kat var. Yine belirtelim, yapı betondur. Betonun üstü de travertenle kaplanmıştır. Burada da Marcellus Tiyatrosu'nda gördüklerimize benzer

büyük kemerler var. İlk üç katta yine Marcellus Tiyatrosun'da olduğu gibi, kemerler arasına sütunlar yerleştirilmiş. İlk üç katta kemerler arasına yerleştirilmiş olan bu sütunların, aynen Marcellus Tiyatrosu'ndakiler gibi yapısal bir işlevi yoktur. Yani bunlar Yunan ya da Etrüsk yapılarında olduğu gibi taşıyıcı değiller. Bu yapıyı beton beşiktonozlar ve halkatonozlar taşımaktadır.

Bu sütunlar taşıyıcı değil. Bunlar pastanın üzerindeki süsler gibi, sadece dekoratif amaçlıdır; ama bunlar belli bir anlamı olan süslerdir. Bu sütunlar yapıyı antik Yunan kültürü ile ilintilendirir. Gördüğünüz gibi, tüm Yunan sütun düzenleri kullanılmıştır: Dor düzeni, ikinci katta İon, üçüncü ve dördüncü katlarda ise Korinth düzeni kullanılmıştır. Üçüncü katta duvara bitişik sütunlarda, dördüncü katta ise duvar ayaklarında Korinth başlığı görüyoruz. Yani Dor, İon, Korinth ve en üstte tekrar Korinth. Bunlar yapısal işlevi olmayan sadece bezeme unsuru olarak kullanılan sütunlardır. Ama bu bezemenin ideolojik bir anlamı vardır.

En tepede, duvar ayaklarının ayrıntısını görüyorsunuz. Ayaklar arasında dışarı doğru çıkıntı yapan konsollar var. Bu konsollar, Pompeii Anfityatosu'ndan hatırlayacağınız türden, yağmurlu havalarda kullanılan bir tentenin ahşap dikmelerini taşıyordu. Colosseum'un dış cephesinden, iki yakın çekim görüntü. Burada birinci kattaki Dor düzenini; traverten kaplamayı; ikinci kattaki İon düzenini, Korinth düzeninde duvara bitişik sütunları ve yine Korinth düzeninde duvar ayaklarını; konsolları çok daha iyi görüyorsunuz.

4. Bölüm. Post-Antik Dönem'de Taş Ocağı olan Colosseum [00:33:17]

İç kısım ise tümüyle farklı bir hikaye. Dış cephe kadar iyi durumda korunamamış. Ama yine de büyüleyici bir görüntü. Bunu, bu resimde siz de görüyorsunuz, Colosseum'un içi her zaman turistlerle doludur. Ve bu resimde insanlar ölçek olarak çok işe yarıyor ve onların sayesinde yapının gerçekten ne kadar büyük olduğunu kavrayabiliyoruz. Bu resimde ayrıca, yapının içinde birçok şeyin artık yerinde olmadığını da görüyorsunuz. Aşağıya baktığımızda arenanın oval şeklini görüyoruz. Aynı şekilde, tümü betondan yapılmış alt yapıyı da görebiliyoruz. Arenanın alt kısmı, hem sahne dekorlarının depolandığı hem de gösterilerde kullanılan hayvanların tutulduğu yerd. Burada büyüklü küçüklü kafesler bulunuyordu. Bunların neye benzediklerini birazdan göreceğiz. Evet, bunların yeri burasıydı, ama bugün pek iyi durumda değildir. En çarpıcı görüntülerden biri de, oturma yerlerinin, yani *cavea*'nın beton alt yapısının açığa çıkmış olmasıdır. Dikkatli bakarsanız, üzerinde az sayıda mermer oturma sırası ile tek bir *cuneus*'un korunmuş olduğunu görürsünüz. Antik dönemde tümü mermer kaplıydı. Yani oturma sıralarının tümü mermer olmalıydı. Bunun sadece çok az bir bölümü korunabilmiş. Bir başka resimde daha aynı durumu görüyoruz.

Burada tek sıra mermer oturma yeri ile *cuneus*'ü görüyoruz. Bu, bugün Colosseum'da korunmuş olan tek mermer sıradır. "Neden öyle?" diye sorarsanız, bunun nedeni, Colosseum'un inşasından çok da uzun olmayan bir süre sonra, ama kesinlikle post-antik dönemde yoğun bir biçimde mermer ocağı olarak kullanılmış olmasıdır. Kimler kullanmış? Krallar, hatta papalar. Bu insanlar Roma'daki başka inşaatlarda gereksinim duydukları mermerler için Colosseum'u yağmalamakta hiçbir sakınca görmemişler. Colosseum'un taşları bazı olağanüstü yapılarda kullanılmış. Yani pek ziyan olmuş denemez ama yine de gördüğünüz gibi, Colosseum'un içinin çehresini sonsuza kadar değiştirmiştir.

Bu iki modelde Colosseum'da hayvanların tutulduğu alt yapının neye benzediğini görüyorsunuz. Rampa ve makara sistemleri vardı. Hayvanları kafeslerinden çıkarmak için rampa veya bir makara sistemi kullanıyorlardı. Gördüğünüz gibi, önlerinde madeni parmaklıklar var. Çeşit çeşit hayvan, burada aşağıda tutuluyor, sonra gerektiği zaman arenanın zeminindeki bir açıklıktan yukarı alınıyordu. Arenanın zemini olasılıkla betonu. Başka yerlerden bunun örneklerini

biliyoruz. Bunlardan birini bugün göreceğiz. Beton zemin üzerinde hayvanları arenaya çıkarabilecekleri delikler olmalıydı.

Bu, Colosseum'un içinin restore edilmiş hali. Colosseum antik dönemde, örneğin bir gladyatör gösterisi sırasında olasılıkla böyle görünüyordu. Gördüğünüz gibi, arenayı halı sahanın antik versiyonu gibi bir şeyle ile kaplamışlar; ağaçlar var, gerçek mi yapma mı bilmiyorum. Burada gördüğünüz gibi, bir dağ maketi. Bu sahne düzenlemesi içinde gladyatör, hayvan gösterileri sergileniyordu. Burada oturma yerlerini, yani *cavea*'yı; *cuneus* adı verilen kama biçimli bölümleri; bu özel bir gösteriyi izlemek için gelmiş 50,000 kişilik kalabalığı görüyoruz. En tepede de tenteyi ya da bu resmi yapan sanatçının tente yorumunu görüyoruz. Tente *oculus* benzeri bir açıklıkla betimlenmiş ki, bunun gerçekle ilgisi olma ihtimali epey düşüktür. Buradaki tente de olasılıkla, Pompeii duvar resminde betimlenen tipik bir Roma anfiteatro tentesi gibiydi.

Colosseum kendi zamanında da çok ünlü bir yapıydı. Antik Dönem boyunca da ünlü olmayı sürdürdü. Burada, M.S. 3. yüzyıl başlarına tarihlenen bir III.Gordianus sikkesinin arka yüzünde Colosseum tasviri var. Bu, yapının 3. yüzyılda hala iyi durumda ve kullanımda olduğunu göstermektedir. Dış cephesini, sütunlu katları görüyoruz. İçerde bir gösteri var. Seyirciler ve tente direkleri betimlenmiş. Ama en ilginç burada ışıklı tacı ile Colossus'u görüyoruz. Böylece, Nero'dan Sol'a dönüştürülen Colossus'un da 3. yüzyılda hala ayakta olduğunu öğreniyoruz. Heykeli dönüştürmek hiç zor olmamıştı, zira söylediğim gibi, Nero, ışıklı tacıyla kendisini Sol gibi tasvir ettirmişti; tek yaptıkları yüzünü değiştirmek oldu. Tacı bıraktılar, 3. yüzyılda tacın hala yerinde olduğunu burada açık bir şekilde görüyoruz. Yine hatırlatalım, Colosseum adını, hemen yanı başında bulunan bu devasa (colossal) heykelden almıştır.

Ve Colosseum'dan son bir görüntü. Yapının antik çağda dışardan nasıl görüldüğü konusunda çok iyi fikir veren bir görüntü. Bu görüntüde iki noktaya dikkatinizi çekmek istiyorum. Bunlardan ilki, ikinci ve üçüncü katlarda kemerli nişlerin içinde heykeller olduğuna inanıyor olmamız. Diğeri de, yapı üzerindeki tenteyi tutan direklerin konsol üzerine yerleştiriliş biçimidir.

Colosseum'da hayat devam ediyor. Yıllar önce Colosseum'a ilk gitmeye başladığım zamanlarda içeri girmek çok kolaydı. Oraya gidip elinizi kolunuzu sallayarak içeri giriyordunuz. Hiç sorun çıkmıyordu. Sonra Roma'nın en kalabalık turistik yerlerinden biri haline geldi. Sizi uyarmam gerekiyor; eğer Roma'ya gideceksiniz yani yakın zamanda ya da gelecekte Colosseum'a gitmeyi düşünüyorsanız, biletlerinizi internette almanız hiç de fena bir fikir olmaz. Colosseum gibi yerler için online bilet alabilirsiniz. Birçok yer için bunu yapmanıza gerek yok ama Vatikan, Colosseum gibi popüler yerler için önceden bilet alırsanız iyi olur. Elinizde biletiniz varsa, upuzun bir kuyrukta saatlerce beklemek yerine, çok daha kısa bir sıradan hemen içeri girebilirsiniz.

Colosseum'un dışında sürekli bir hareket var. Eskiden böyle şeyler yoktu, ama şimdilerde bazı akıllı Romalılar herkesin burada fotoğraf çektirmek istediklerini fark ettiler. Ortalık birkaç euroya seve seve size poz verecek gladyatör kaynıyor. Burada gördüğünüz bu hanım gladyatör kılığına girmiş, arkadaşı veya kocası, artık her kimse onun fotoğrafını çekiyor. Çok eğlenceli, sadece orada durup fotoğraflara poz verenleri seyretmek bile çok eğlenceli.

Colosseum'da altyapının fazla korunamadığını gördük. Bu nedenle, size daha iyi korunmuş durumda olan bir başka anfiteatro göstermek istiyorum; bu örnekle antik dönemde altyapının nasıl görüldüğü konusunda daha iyi bir fikir sahibi olabilirsiniz. Şimdi yeniden güneye, Campania'ya dönüyoruz. Burada Baia, Napoli, Pompeii ve Herculaneum gibi yerlere yakın konumda olan Pozzuoli'deyiz. Burada en iyi durumda korunmuş olan Roma anfiteatrolarından biri bulunmaktadır. Bu yapı M.S.1. yüzyıl sonlarına tarihleniyor.

Burada Pozzuoli'deki Roma anfiteyatrosunun bir resmini görüyoruz. Burada ne demek istediğimi daha iyi anlıyorsunuz. Aşağıda çok iyi korunmuş halkatonozlu koridorlar, aynı şekilde antik dönemde hayvanların bulunduğu kafesleri görüyorsunuz. Parmaklıklar gitmiş, ama kafesler ve tavan hala yerinde. Burada inanılmaz bir ışık oyunu var, bu nedenle burada gezmek çok keyifli. Tavanlarda, hayvanları arenaya çıkarmak için kullanılan rampa ya da makaraların çıkışı olan açıklıklar var. Buralardan giren ışık aşağıda çok etkileyici görüntüler oluşturuyor.

Bu da, size altyapı hakkında çok daha iyi fikir verebilecek bir başka görüntü. Burada hayvanların bulunduğu yerleri, tavanda onları yukarı çıkarmak için kullanılan açıklıkları gayet net bir şekilde görebiliyoruz. Burada ayrıca M.S. 1. yüzyıl sonlarına tarihlenen bu yapıda beton duvarın tuğla ile kaplanmış olduğunu da çok açık bir şekilde görüyoruz. Beton duvarların tuğla ile kaplanması Nero zamanında başlayan, daha önce de sözünü ettiğimiz bir gelişmeydi. Bunun büyük yangınla ilintili olduğunu, tuğlanın taşla oranla ateşe daha dayanıklı olduğunu fark ettiklerini ve böylece tuğla kullanmaya başladıklarını söylemiştik. Burada da bu uygulamayı görüyoruz. Yani bu da, imparatorun ölümüyle onun zamanında yapılan mimari buluşların kaybolmadığını gösteren bir başka örnek.

Burada da, arenanın, çok iyi durumda olan zeminini görüyoruz. Betondan yapılmış. Bu açıklıklar, biraz önce alttan gördüğümüz, mekanı aydınlatan açıklıklar. Bazıları çok küçük, bazıları geniş olan bu açıklıklardan sahne donanımları, hayvanlar yukarı çıkarılıyordu. Gördüğünüz gibi, ortada da büyük bir açıklık var. Gösteri sırasında bunların üstü kapatılıyordu. Bu büyük açıklıktan daha çok malzemenin ya da sürüler halinde hayvanların yukarı çıkması sağlanıyordu. Yani burada çok iyi durumda korunmuş bir arena zemini görüyoruz. Bu resimde oturma yerlerini de görebiliyorsunuz. Pozzuoli Anfiteyatrosu'nun *cavea*'sı; o da çok iyi korunmuş. Burada tam olarak görünmüyor ama bu da aynı şekilde *cuneus*'lara ayrılmış. Evet, bu örneği Colosseum'un iç yapısı hakkında daha iyi bir fikir edinmek üzere gördük.

5. Bölüm. Forum veya Templum Pacis [00:44:30]

Divus Claudius Tapınağı'ndan; yüksek bir podyum üstünde yükselen bu tapınağın geleneksel tapınaklarla ilişkisinden söz etmiştik. Burada hatırlamanız için tekrar bir resmini gösteriyorum. Aslında, daha geriye gidip, örneklerini Terracina'daki Jupiter Anxur ve Tivoli'deki Hercules Victor kutsal alanlarında gördüğümüz M.Ö. 2. ve 1. yüzyıl mimarisine baktığımızda, yapının bunlardan esinlendiğini görüyoruz. Bu mimari tasarımın ana unsuru, uzun kenarlardan birinin üstünde tapınak bulunan geniş dikdörtgen bir alandı. Bu plan Vespasianus'un Roma'da inşa ettirdiği forum için de kullanılmıştı. Forum Pacis ya da bazen kullanılan adıyla Templum Pacis. Aslında yapının ne amaçla kullanıldığını tam olarak bilmiyoruz. Ama, dükkanları, mahkeme salonu vs. olan tipik bir forum olmadığına, birazdan sözünü edeceğim gibi farklı bir amaçla kullanıldığına inanıyoruz. Sonuç olarak, yapıyı nasıl adlandıracağımızı tam olarak bilemiyoruz. Forum Pacis de diyebiliriz, Templum Pacis de.

Roma'daki tüm İmparatorluk Forumları'nın yer aldığı bu görüntüde yapının konumunu görüyoruz. Bunlar, Forum Romanum'un karşısında Via dei Fori Imperiali boyunca dizilmiş forumlar. Forum Romanum'un ucu burada; onun hemen yanında, daha önce hakkında konuştuğumuz iki forum var; Iulius Caesar Forumu ve Augustus Forumu. Burada o zaman diğer yapılar yoktu. Bu yoktu, bu yoktu. Vespasianus kendi forumunu Augustus Forumu'nun yakınına yaptırmaya karar verdi. Aslında burada çok ilginç bir nokta var. Gördüğünüz gibi, tapınak bu kenar üzerinde ve forum bir anlamda yüzünü Augustus Forumu'na dönmüş durumda. Yine bu da çok akıllıca atılmış politik bir adım, bir strateji. Vespasianus, kendisini sadece tanrılaştırdığı, iyi bir imparator olan Claudius ile değil; Iulio-Claudius hanedanının kurucusu, Roma'nın ilk imparatoru Augustus ile de

ilişkilendiriyor. Ama gördüğünüz gibi, kendi forumunu Augustus Forumu'nda daha büyük boyutta yaptırarak Augustus'dan daha üstün olduğu mesajını vermek istiyor.

Bu, Nerva Forumu olarak işaretlenmiş alan a zaman bir forum değil, Argiletum olarak bilinen yoldu. Via Argiletum, burada işaretli. Bu yol, burada Roma'nın bu kesiminde bulunan ve adının Subura olduğunu söylediğim mahallesine gidiyor. Tekrar hatırlayalım, Subura yoksul insanların yaşadığı, çoğunluğu ahşaptan yapılmış çok sayıda derme çatma konutun bulunduğu bir semti ve burada sürekli yangınlar çıkıyordu. Hatırlayacağınız gibi, Augustus'un mimarları Mars Ultor Tapınağı'nı Subura yangınlarından korumak için "peperino"dan bir koruma duvarı inşa etmişlerdi. Yani Roma Dönemi'nde Augustus Forumu ile Forum Pacis arasında bu yolun olduğunu hayal etmeniz gerekir.

Plan da ilginç; bir kenarında, önündeki alana hakim konumda bir tapınak olan dikdörtgen bir alan. Alanı çepeçevre saran sütunlar olduğunu görüyorsunuz. Kenarlarda ortadaki alana açılan nişler var, bunların önünde de, onları alandan ayıran sütunlar olduğunu görüyorsunuz. Bu yapının da bazı yerlerinde dışardan, dünyanın çeşitli yerlerinden getirilmiş mermerler kullanıldığını biliyoruz. Buna, yani Anadolu'dan Afrika'dan, Mısır'dan mermer getirilmesine Nero zamanında başladığını görmüştük. Bu uygulama Flaviuslar zamanında da devam etmiştir. Yani, yine Nero Dönemi'deki bir başka uygulamanın devamı söz konusu. Sütun dizilerinde kırmızı granit kullanıldığını görüyoruz. Nişlerin cephesinde yer alan ve nişleri alandan ayıran sütunlar ise, sarı renkli Afrika mermerinden yapılmış. Yapının geri kalanı ise beyaz mermerden. Yani Forum Pacis'in inşasında farklı ithal mermerlerden oluşan bir bileşim kullanılmıştır.

Forum Pacis günümüze ulaşmamıştır; bugün hiçbir kalıntısı yok. Ama *Forma Urbis* yani mermer Roma haritası sayesinde konumunu biliyoruz; planı hakkında da epey bilgi sahibiyiz. Bu harita üzerinde Forum Pacis'den de bazı parçalar betimlenmiştir. Burada bir parçasını görüyorsunuz; burada da bir tane; üçüncü parça da burada. Bu parçaları başka yapılarla kıyaslayarak plan hakkında epey güvenilir bilgiler elde edilmiştir. Tapınağın planını çıkarabiliyoruz. Ayrıca, orta alanda, Claudianum'daki gibi, çok sayıda bitki; bir tür bahçe olduğunu da, kuşkuyla yer bırakmayacak şekilde biliyoruz.

Bu, Forum Pacis'in antik dönemde nasıl bir yapı olduğunu gösteren bir resim. Anlaşıldığı kadarıyla, birkaç giriqli, oldukça sade bir cephesi vardı. Tapınak gerideki duvara yaslanmış, hatta duvara yaslanmakla kalmamış, etrafını saran sütun dizileri ile bütünleşmiştir. Burada kırmızı granit sütunları görüyorsunuz. Daha içerde, nişlerin önünde yer alan sarı sütunlar burada görülmüyor. Tapınağın hemen önünde bir sunak var. Tapınağın içinde de bir bahçe kompleksi oluşturacak şekilde düzenlenen bitkileri görüyorsunuz. Bu yapının tapınak olarak kullanılıp kullanılmadığını bilmiyoruz. Bu yapıyla ilintilendirilen bir tanrı veya tanrıça yok. Aslında bu yapının bir müze olarak kullanılmış olabileceğine inanıyoruz. Bununla ilgili birazdan konuşacağız.

Bu da bir başka rekonstrüksiyon. Bu Ward-Perkins'den. Gördüğünüz gibi, genel hatları ile bir öncekine benziyor. Tek fark, burada ön cephede üç kapı ve bir grup sütun olmasıdır. Uzunca bir süre önde, İkinci Stil Roma duvar resimlerinde gördüğümüz, ama gerçek mimaride daha önce hiç görmediğimiz tarzda sütunlarıyla, çıkıntılı entablaturü ile gösterişli bir giriş olduğu düşünülürdü. Ama şimdi bu görüş geçerliliğini yitirdi; araştırmacılar artık burada büyük bir olasılıkla daha sade bir giriş olduğuna inanıyorlar. İlk görüşün benimsenmesinin nedeni, burada daha sonra, Vespasianus'un ikinci oğlu Domitianus tarafından Argiletum doldurarak yapılan forumda, bugün kısmen hala ayakta olan sütunlu ve çıkıntılı bir entablaturü olan duvarların bulunmasıydı. Sanırım, ilk başta arkeologlar bu duvarların Vespasianus kompleksine ait olduğunu düşündüler. Ama sonradan öyle olmadığı anlaşıldı.

Şimdi, şu müze konusuna dönüp, yapının Flaviuslar zamanında bir müze olarak kullanılıp kullanılmadığına bakalım. Titus'un Kudüs'te kazandığı büyük zaferden söz etmiştim. Tabii bu, Romalılar açısından büyük bir zaferdi, Kudüslüleri için öyle olmadığı şüphe götürmez. Toprakları Romalılar tarafından ellerinden aldı, ünlü Yahudi Tapınağı yıkıldı ve yağmalandı. Titus ve askerleri tapınaktan ganimet olarak Roma'ya götürmek üzere birçok şey aldı. Bunların arasında büyük yedi kollu candelabrum ve Ahid Sandığı da vardı. Titus bunlarla birlikte daha birçok şeyi ganimet olarak Roma'ya getirdi. Bu olayı Titus Takı'nın bu ünlü sahnesinde görüyoruz. Domitianus'un kardeşi Titus onuruna yaptırdığı bu zafer anıtından gelecek ders söz edeceğiz.

Titus Takı'ndaki sahnelerden birinde ellerinde Kudüs'ten getirilen yedi kollu candelabrum ve üstünde çeşitli eşyalar bulunan bir masa ile birlikte bir taka doğru ilerleyen Romalı askerler betimlenmiştir. Bu ganimetler, Kudüs'e karşı oğlu ile birlikte zafer kazanmış olan Vespasianus tarafından inşası tamamlandıktan sonra Forum Pacis'e getirildi. Yani burası kısmen Vespasianus'un savaş ganimetlerini sergileyebileceği bir yerdi. Zira bu zafer, Vespasianus'a ve hanedanına meşruluk, oğullarına imparator olma hakkı kazandıran çok önemli bir zaferdi. O da bu noktayı gayet net bir şekilde ortaya koydu.

Ama hep dediğimiz gibi, çok akıllı bir politikacıydı ve tüm bunların halka açık olmasını istedi. Halkın, her şeyi kendi özel villasında saklayan, halkla paylaşmayı aklının ucundan bile geçirmeyen Nero'yu hatırlamasını istedi. Onlara "Nero'nun sarayına gidip orada başınızdan aşağı çiçekler, güzel kokular yağarken yemek yiyip, etrafta dolaşamazdınız, ama şimdi Colosseum'a gelebilirsiniz, müzeye gelebilirsiniz. Hazır müzeye gelmişken de Kudüs'ten getirdiğim ve bana güç sahibi olma hakkı veren şu harika ganimetlere bakın" demek fırsatı veriyordu.

Burayı daha gerçek anlamda bir müze haline getiren ilginç bir diğer nokta da, burada, Nero'nun, Olimpiyat Oyunları'na katılmak üzere gittiği Yunanistan'dan ve başka birçok yerden çalıp getirdiği ve villasında sakladığı eser koleksiyonunun da sergilenmesi ve bu serginin halka açılmasıydı. Hatta Nero'nun Domus Aurea'sından buraya getirilip sergilenen heykellerin bazılarını biliyoruz. Örneğin bunlardan bir tanesi ünlü Yunan heykeltıraş Myron'un İnek Heykeli'ydı. Diğeri etrafında, kıvrımlarının altında, üstünde koşuşturan 16 çocukla birlikte betimlenen Nil Tanrısı'ydı; Bu bir resim miydi, heykel miydi bilmiyoruz; bronz muydu, mermer miydi, onu da bilmiyoruz, ama o da Nero'dan alınıp bu müzeye konan eserlerden biriydi.

Bu da bir başka ve yine harika bir Google Earth görüntüsü. Forum Romanum'un bir kısmının hava fotoğrafı. Colosseum, tabii burada. Forumun merkezi bölümünden bir kesim görüyoruz. Victor Emmanuel Anıtı yönünde, arkada Michelangelo tarafından tasarlanan oval piazzası ile Campidoglio'ya doğru bakıyoruz. Sol üstte Marcellus Tiyatrosu. Gördüğümüz gibi, Marcellus Tiyatrosu biraz aşağıda bulunan Colosseum'un çaprazındadır.

Bu fotoğrafı tekrar göstermemin sebebi, daha önce konusu ettiğimiz Tabularium'un yerini göstermek. Michelangelo tarafından tasarlanmış olan Senatorio Sarayı'nın arkasında bulunan arşiv binası. Ama tam bunun önünde, Titus'un babası Vespasianus onuruna yaptırmış olduğu bir tapınak var. Birkaç yıl sonra Titus da, yine doğal nedenlerle ölünce, yerine imparator olan kardeşi Domitianus bu tapınağı hem Vespasianus'a hem Titus'a adadı.

Sonuç olarak, bu tapınak iki *divi*'ye adanmıştı. Titus da ölümünden sonra tanrı ilan edilmişti. Tapınağın önünde yazıtlı heykel kaideleri ele geçirilmiştir. Yazıtta bunların bu iki kişiye adandığı belirtmektedir. Tapınağın önünde duran bu kaidelerin üstünde de, hiç kuşkusuz onların heykelleri vardı. Tapınaktan bugün geriye kalanlar sadece üç sütun ve bazı temel kalıntılardır. Ve gördüğümüz gibi, tapınak Forum Romanum'da, hemen Tabularium'un yanındadır. Sütunların

Korinth düzeninde ve yivli olduğunu görüyorsunuz. Bu olasılıkla, oldukça geleneksel tarzda bir tapınaktı. Ama burada, üzerinde libasyon kabı, sürahi gibi kurban törenlerinde kullanılan objelerin betimlendiği bir friz var. Bu frizden ve entablaturden büyük bir parça günümüze kadar ulaşmıştır. Ama burada resmini gördüğümüz bu parça tapınakta değil, Tabularium'dadır.

Bu, M.S. 79 – 81 yılları arasına tarihlenen Roma'daki Vespasianus, Divus Vespasianus Tapınağı'na ait çok iyi korunmuş bir friz parçasıdır. Bu, hem önce Titus'un ardından kardeşinin aile onuruna nasıl bir yapı inşa ettiklerini gösteren hem de bezemeleriyle son derece öğretici bir parçadır. Buradaki bezemeler, şu ana kadar gördüğümüz bütün örneklerden çok daha zengin bir dokuya sahiptir ve çok daha derin işlenmiştir. Dönemin sanatçıları desenler arasında, daha fazla derinlik hissi veren koyu gölgeler oluşturmak için artık delgi kullanmaktadırlar. Fotoğrafi getirmediğim ama olasılıkla hatırlayacaksınız, Iulius Caesar Forumu'daki Venus Genetrix Tapınağı, Vespasianus'un ikinci oğlu Domitianus zamanında, ardından da Traianus zamanında onarım görmüştü. Yontuların derin olması geç dönemde yapıldıklarının bir göstergesiydi. Ayrıca bunlar, böyle derin yontulmuş desenleri olan bezemelerin Flavius ailesi tarafından epey sevildiğini de göstermektedir. Burada da bunu çok bariz bir şekilde görüyoruz. Bu frizde kullanılan desen çeşitliliği de ayrıca ilginçtir.

Alttaki frizin kendisi de son derece ilginçtir. Burada betimlenen objelere baktığımızda bunların genellikle kurban törenlerinde kullanılan objeler olduğunu görürüz. İki yanda boğa kafatasları; aynen Ara Pacis duvarının iç kısmında gördüklerimiz gibi. Bir libasyon kabı. Bir balta, kurbanları öldürmek için kullanılıyordu. Yine hayvanların boğazını kesmek için bir bıçak, sunağa şarap dökmek için bir sürahi ve ne işe yaradığını bilemiyorum ama bir de kırbaç.

. Ve burada da gördüğünüz gibi, bir miğfer. Yani burada kurban törenlerinde kullanılan tipik aletler var ve boş bir arka plan üstüne bir natürmort gibi betimlenmişler.

Sizi bilmem ama, bunlara baktığımda benim aklıma bazı Dördüncü Stil Roma duvar bezemeleri, Üçüncü ve Dördüncü Stil'de boş bir arka plan üzerine tek tek objelerin resmedildiği natürmortlar geliyor. Ayrıca buradaki bezemenin doğası yine Dördüncü Stil'de gördüğümüz, biraz abartıya kaçan bezeme bolluğunu da çağrıştırıyor.

Pompeii'de 62 – 79 yılları arasında Dördüncü Stil duvar resimleri olduğunu hatırlayacaksınız; bu yapı da 79 – 81 yıllarına tarihlendiğine göre, hala Dördüncü Stil'in yaygın olarak kullanıldığı dönemdeyiz. Dördüncü Stil 79 yılından sonra da, tabii ki artık Pompeii'de ya da Herculaneum değil ama, Roma dünyasındaki başka yerlerde hala en sevilen stildi. Yani burada mimari ile dekorasyon arasında, Dördüncü Stil Roma duvar resminde de gördüğümüz gibi, bire bir bir bağlantı olduğunu görüyoruz

6. Bölüm. Titus'un İmparatorluk Hamamı [01:01:39]

Bugün sözünü etmek istediğim son yapı, bir çok açıdan en önemli yapıdır. Bunu söylemem biraz garip gelebilir, zira Roma'nın ikonu olan Colosseum'dan daha önemli ne olabilir? Ama düşünürsek, Colosseum aslında çok geleneksel bir yapıydı; öyle değil mi? Genel plan bakımından Pompeii Anfityatrosu'ndan esinlenmişti ve Augustus Dönemi'nde inşa edilen Marcellus Tiyatrosu'na oldukça, hatta çok benziyordu. Augustus da taş malzeme kullanarak kendi dönemini Perikles Atina'sıyla ilintilendirmek istiyordu. Colosseum da taş bir yapıydı. Tamam, betondan halkatonozları vardı; yeni bir tonoz tipi olan geçme tonoz kullanılmıştı ama her şeye rağmen, bir bütün olarak bakıldığında Colosseum geleneksel bir yapıydı.

Şimdi göstereceğim yapı, Colosseum'dan çok daha az tanınsa da kesinlikle öyle bir yapı değil. Ama ne yazık ki, bu yapıdan geriye fazla şey kalmamıştır. Bu yapı Titus Hamamı'dır. Hamam,

Titus'un 79 – 81 yılları arasındaki kısa imparatorluk döneminin tam ortasına, yani 80 yılına tarihlenir. Roma'da, hiç de şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, bir zamanlar Nero'nun el koyduğu arazi üzerinde inşa edilmiştir. Artık buradaki hikayeyi biliyorsunuz. Bu da Flavius imparatorlarının araziyi Roma halkına iade etmesine bir başka örnektir. Yani onlara bir müze veriyorsunuz, bir anfiteatro veriyorsunuz, şimdi bunlara bir de hamam ekliyorsunuz. Romalıların bir anfiteatrodan sonra en çok isteyecekleri şey hamamdı, zira burası sadece gidip yıkanacağınız bir yer değil; aynı zamanda ailenizle, arkadaşlarınızla toplanıp hoş zaman geçireceğiniz sosyal mekanlardı. Sonuç olarak, yine halka isteyecekleri bir şey veriyorlardı. Vespasianus'un bu akıllı politikası, onun kadar kurnaz bir politikacı olan oğlu Titus tarafından da sürdürülmekteydi.

Titus Hamamı'nın yerine gelince, aslında burada, tepedeki Altın Ev'in hemen üstünde gördüğünüz, hakkında daha sonra konuşacağımız Traianus Hamamı'dır. Daha küçük olan Titus Hamamı Altın Ev'in Esquilinus Kanadı'nın batısına inşa edilmiştir. Yani tam Altın Ev'le "Esquiline" yazan yerin arasındaydı. Titus Hamamı'ndan geriye sadece üzerinde yarım sütunları olan tuğla kaplı bir beton duvar parçası kalmıştır. Elimizde olan sadece bu kadardır. Ama 16. yüzyılda, yapı hala ayakta iken bir Rönesans mimari olan Andrea Palladio hamamın çizimini yapmıştır. Andrea Palladio hamamın bütün planını çıkarmıştı; Titus Hamamı'nın burada gördüğümüz bu modern planı da onun çizimlerine dayanılarak yapılmıştır. Bunun, Titus Hamamı'nın tam, doğru planı olduğuna inanıyoruz. Burada bu hamamı başka bir yapıyla-- Hangi yapıyla kıyaslıyorum? Bu hangi yapı?

Öğrenci: Stabia--

Profesör Diana E. E. Kleiner: Stabia Hamamı; Pompeii'de, M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenen Stabia Hamamı. Çok güzel. Bunun tipik bir erken dönem hamam yapısı olduğunu söylemiştik. Başlıca özelliklerine çok hızla, tekrar bir göz atalım; Burada üç tarafı sütunlarla çevrili bir *palaestra* vardı. Solda bir *piscina* veya *natatio*, yani yüzme havuzu. Yapının sağında ise, en önemli hamam mekanları bulunuyordu. Erkekler bölümü ve kadınlar bölümü ve sırayla bir dizi mekan; *apodyterium* yani soyunma odası; dikdörtgen *tepidarium* ya da ılık oda; bir apsis ve küçük bir soğuk su teknesiyle *caldarium* yani sıcak oda ve en önemlisi *frigidarium*, ışınal nişleri ile küçük yuvarlak mekan.

Bu, Roma'da imparatorlar tarafından inşa edilen "İmparatorluk Hamamları" olarak adlandırılan tip ortaya çıkana kadar tipik Roma hamamıydı. Titus Hamamı'nın bu tipin ilk örneği olmama olasılığı vardır. İlk imparatorluk hamamının Nero zamanında inşa edilmiş olduğu yorumları yapılmakla birlikte, bunu kesin olarak bilmiyoruz. Ama elimizdeki ayrıntılı bilgiler ışığında Titus'un kesinlikle bir imparatorluk hamamı inşa ettiğini biliyoruz.

Bu imparatorluk hamamının sözünü etmemiz gereken en belirgin özelliklerinden birisi, çok gösterişli bir girişinin olmasıdır. Burada, ön cephede kaide üzerinde sütunları veya duvar ayakları olan bir giriş var. Yine burada bir dizi geçme tonoz var gibi görünüyor. Buradaki tüm X işaretleri geçme tonoz anlamına geliyor. Görkemli bir merdiven, ardından burada da yine bir dizi sütun veya ayak ve geçme tonoz var. Ve bir başka merdivenle güneydeki çifte *palaestra*'ya giriliyor; buna birleşik *palaestra* da diyebiliriz. Duvarın dışında hamamın su kaynağı olan sarnıcı görüyorsunuz. Gördüğünüz gibi, kabaca dikdörtgen planlı. Ve yıkanma mekanlarının sağda olduğu Pompeii Stabia Hamamı'ndan farklı olarak burada tüm hamam bölümleri planın ortasına yerleştirilmiş ki, bu Romalıların bakış açısıyla düşünüldüğünde daha anlamlı bir konumdur.

Romalıların eksensellik ve simetriye odaklandıklarını biliyoruz; burada yaptıkları da budur. Hamam mekanlarını merkezde, birbiri ile eksen ilişkisi içinde olacak şekilde yerleştirmişlerdir. Ayrıca iki yanda simetrik odalar vardır. Solda olanın aynısı sağda da var. Odalar ortadaki

hamam mekanları çevresine simetrik olarak yerleştirilmiştir. Mimari açıdan en ilginç mekan olmasına karşın, hamamların en küçük odası olan *frigidarium*'u alıp burada hamamın en büyük odası haline getirmişler. Burada F ile işaretli olan oda; geniş, haç biçimli mekan. Bir ucunda apsis var; ortada da iki yanında birer beşiktonozla desteklenmiş bir geçme tonoz var. Bu beşiktonozlar gördüğümüz gibi, girintili çıkıntılı duvarları olan bir dizi dikdörtgen mekana açılıyor. Bu mekanların önünde de onları ortadaki geçme tonozlu mekandan ayıran sütunlar bulunuyor.

Yani tümüyle farklı tasarlanmış bir *frigidarium*. *frigidarium*'dan yine sütunlar arasından *tepidarium*'a geçiliyor. Bu oldukça geleneksel, dikdörtgen bir mekan. Buradan bir çift *caldaria*'dan yani iki *caldarium*'dan oluşan, bir tür haç planlı bir mekana geçiliyor. Gerçi buradaki haç plan, *frigidarium*'dakine kıyasla biraz daha yuvarlaklaştırılmış gibi görünüyor. Burada da yine üç kenarda sütunlarla perdeleme yapılmış; mekanlar arası çok ferah bir bütünlük sağlanmış. Odalar arasında çok küçük geçitlerin olduğu Pompeii hamamlarında böyle bir şey söz konusu değildi. Burada mekansal sürekliliğe yapılan vurgu çok belirgin.

Buradaki önemli noktalar nelerdir? Bu soruyla bir anlamda dersin başında sorduğumuz soruya geri dönerek dersi sonlandırmak istiyorum. Hakkında verilen *damnatio memoriae* kararına; inşa ettiği yapıların yıkılmış olmasına rağmen Nero'nun mimari yeniliklerinden hangileri varlığı sürdürmeye devam etmiştir? Artık onun inşa ettirdiği, mimarların inceleyebilecekleri yapılar, Domus Aurea yoktu ama yine de bazı yeniliklerin varlığını sürdürdüğünü görüyoruz. Son bir görüntü ile Titus Hamamı'nı, sekizgen odanın bu aksonometrik çizimi ile kıyaslamak istiyorum. Burada özel bir mimaride, bir saray mimarisinde bir tasarım denemesi görüyoruz.

Burada bir noktayı belirtmeliyiz. Daha önce de söylediğimiz gibi, mezar mimarlığı genellikle değişik tarzda deneyimlerin sergilendiği bir yapı grubudur. Aynı şey konut mimarisi için de geçerlidir ve bu hiç de şaşırtıcı değildir. Çünkü bu tip yapılarda alınan kararlar kişiseldir. Nerede ve nasıl bir mekanda yaşamak istiyorum? Nasıl bir yere gömülmek istiyorum? Bu kararların tümü son derece kişisel kararlardır. Fakat kamu yapılarına gelince, bunlarla ilgili kararlar daha ziyade deneyimlere dayalı kararlardır. Bu tip yapılar, belli ölçüde kurallara uygun ve daha önce yapılanlarla yakın ilişki içinde olmalıdır. Bunlar ayrıca önceki imparatorların yaptıklarından çok daha fazla esinlenen yapılardır. Yani sonuç olarak, saray, mezar gibi özel yapılarda tasarım denemeleri gözlenirken, kamu yapılarında benzer durumu görmek pek de beklenen bir şey değildir.

Ama burada çok önemli bir değişim görüyoruz. Burada önce özel bir mimaride denenmiş, sonra Roma yapıları arasında en kamusal olan bir yapıya, hamam yapısına uyarlanmış bir tasarım söz konusudur. Bu yapı Colosseum'dan çok farklı bir tarzda inşa edilmiştir. Nero'nun Domus Aurea'sında olan ve Titus Hamamı'nda da kullanılan en önemli uyarlamalar, eksensellik ve simetridir. Colosseum'da da kullanılan yeni tonoz biçimi; geçme tonoz bu yapıda çok yoğun olarak kullanılmıştır. Ve belki de en önemlisi, mekansal bütünlük anlayışıdır. Bu hamam, mekansal bütünlüğü, mekanlar arasında oluşan panoramik görüntüleriyle geçmişteki hamam yapılarından, örneğin Pompeii'dekilerden çok farklıdır.

Sonuç olarak özetlememiz gerekirse, *damnatio memoriae* kararına rağmen; Vespasianus'un da yaptığı gibi portrelerinin, sarayının yok edilmesine rağmen Nero'nun Domus Aurea'sında yapılan mimari buluşlar, Titus Hamamı'yla yaşamaya devam etmiştir. Dahası bunların çok daha uzun süre yaşadığını ve Roma mimarisinin gelişimi üzerinde çok etkili olmaya devam ettiğini göreceğiz. Teşekkür ederim.

[transkript sonu]

[başa dön](#)